

Den Polytekniske Forening, Oslo, tirsdag
2. desember 1975.

Velferdssamfunnets framtid.

(Manuskript.)

Politiske hovedretninger søker ofte sitt rotfeste i en opprinnelig lære de kan referere til som sitt grunnlag. Slik er det ikke med det vi i dag kaller velferdssamfunnet. Dette er en betegnelse som ofte brukes om samfunnsformer som i siste generasjon er skapt i land som er høyt industrialisert, og som har demokratiske styreformer. Begge deler er forutsetninger for å komme inn under betegnelsen velferdssamfunn.

For å klarlegge hva dette står for, kommer vi derfor neppe langt med filosofiske definisjoner omkring dets prinsipielle grunnlag. Vi har ikke noen annen måte å beskrive velferdssamfunnet enn ved beretninger om noen hovedtrekk i utviklingen av de økonomiske og sosiale elementer det er bygget opp av. Hele utviklingens retning og de mål den stilte i forgrunnen, kan sees på bakgrunn av avgjørende begivenheter og forhold i de første 20 år etter den første verdenskrigen.

Lenge før den tid hadde kritiske samfunnsforskere sett at industrialismen utviklet produktivkrefter som de daværende samfunnsformer ikke kunne beherske, og da heller ikke kunne nyttiggjøre for menneskene. Dette spenningsforholdet eksploderte i den store verdenskrisen i tiden midt mellom de to verdenskrigene. En teknologisk utvikling som skulle gi menneskene midler til en rikere materiell tilværelse, førte til det stikk motsatte: massearbeidsløshet, stengte bedrifter, bønder ble drevet fra sine gårder, nød og elendighet rundt omkring.

Det er karakteristisk at denne krisen rammet hardest nettopp i de land som da hadde det mest moderne produksjonsapparat: Tyskland og Amerikas forente Stater. Etter nederlaget i 1918 hadde Tyskland med kjent flid bygget landet opp igjen. Amerikas forente Stater kom inn i den første verdenskrigen, men landet ble ikke krigsområde. Dets store innsats var i krigsproduksjonen for de allierte. Landet bygde ut et produksjonsapparat av til da ukjent effektivitet og tok det første store spranget til å bli verdens ledende industrimakt. Men nettopp i Tyskland og Amerikas forente Stater ble krisen en virkelig katastrofe. Det fikk også vidtrekkende politiske følger.

Her er det grunn til å nevne at samtidig med den økonomiske krisen utspilte seg det store tragiske drama med de røde og svarte diktaturer, Stalin-diktaturet i Sovjetsamveldet og Hitler-diktaturet

i Europa. Så kom den andre verdenskrigen. Dens slutt i 1945. Menneskene stillet overfor en ny, lang og hard arbeidsdag. Verden skulle bygges opp på ny, med hjelp i positive og negative erfaringer fra foregående generasjon.

Sjokkvirkningen av krigen 1914-1918 fikk den gang mennesker til å se tiden før den i et romantisk lys. Tilbake til det normale, ble folkenes drøm. - Krisenes og diktaturenes tid før den andre verdenskrigen ga ikke stoff til slike nostalgiske drømmer. Aldri mere tilbake til 1930-årene, var kravet når verden skulle bygges opp igjen.

Vi har nå beveget oss ved noen av de politiske nøkler til den utvikling som skulle føre til velferds-samfunnet. Det er likevel grunn til å minnes at vi finner røtter til denne utvikling lenger tilbake. I de nordiske land gir nyorienteringen i de sosial-demokratiske partienes politikk i 1930-årene klare varsler om det som skulle komme. Per Albin Hanssons "Folkehemmet" og Nygårdsvolds "Hele folket i arbeid" gir sentrale elementer i velferdspolitikken. Men det er tiden etter den andre verdenskrigen som la opp de brede veger til velferdssamfunnet i de fleste land med avansert industri og demokratiske styreformers.

I land hvor de politiske valg er reelle i den forstand at de avgjør regjeringsmakten, er den videre utvikling forsert av det vi kan iaktta som demokratiets dynamikk. Det vil si den demokratiske

politikkens selvforsterkende tendens. Siden valgene avgjør regjeringsmakten, må alle politiske partier søke støtte hos de større folkegrupper som avgjør valgene. Partiene må følgelig engasjere seg i de samfunnsspørsmål som opptar folk flest. Partier som stiller seg ved siden av dette, kan være interessante, men de har mindre betydning. Av dette følger den kjente tendens til at alle større partier sentrerer mot de samme hovedspørsmål i tiden.

Ikke tilbake til fortiden, diktaturene i fortjent vanry, oppsøkende virksomhet i de store folkegruppers opplevde problemer i hverdagen. Vi står ved inngangen til velferdssamfunnet.

Velferdssamfunnet er ikke primært et filosofisk system. Det er et system av økonomiske, sosiale og kulturelle elementer, rammet inn av en demokratisk politisk samfunnsform. Dets fødsel var ikke en politisk revolusjon, og det vil aldri ha noen ferdig tegning til noen endelig fullbyrdelse. Det er forandringenes samfunn, og det skal i samsvar med demokratiets spilleregler til hver tid føres videre ved de fredelige forandringers utvikling.

Sine lengre tradisjoner og sitt idémessige arvegods har velferdspolitikken i første rekke fra den demokratiske sosialismen, slik dens prinsipper er utviklet i vestlige, industrialiserte og demokratiske land. Politisk demokrati og rettssikkerhet

er grunnleggende prinsipper i dette samfunn. Menneskers like verd, rett til arbeid, bolig og utdanning, omsorg for de svake og sosial trygghet for alle - skal være sikret i et demokratisk velferdssamfunn.

Det enkelte menneske kan bare utfolde seg i et fellesskap av mennesker med like rettigheter og plikter. Innenfor dette gjensidige fellesskap skal den enkelte ha muligheter for valg av leveforhold og livsmønster. Det felles samfunns virksomhet skal tjene de menneskelige behov hos de store folkegrupper. I Arbeiderpartiets program av 1945 ble det uttrykt slik: "Sikre varig arbeid til alle arbeidsføre menn og kvinner, utvikle og utnytte rasjonelt og fullstendig alle landets produktive krefter i samsvar med den produksjonsteknikken moderne vitenskap har gjort mulig og ved å fordele resultatene av produksjonen likelig og rettferdig." Denne hovedlinje ga retningen for hele den periode som har utviklet velferdssamfunnet i Norge. Hovedlinjen ble etter hvert akseptert av alle partier i Stortinget.

For å sikre dette skulle en "bygge på en planhusholdning med målbevisst samfunnsmessig ledelse, kontroll og regulering av nærings- og arbeidslivet". (DNA's program 1945). Det ble tatt i bruk nasjonalbudsjetter, økonomiske analyser og langtidsprogrammer. En liknende utvikling har vi sett i andre demokratiske industriland i Vest-Europa, og også andre steder.

Samtidig ble landenes innbyrdes avhengighet erkjent klarere enn før. I traktaten om OEEC erklærte medlemslandene at: "Velstand hos hvert enkelt land er avhengig av velstand hos dem alle". Det er en sannhet som med fordel kunne settes i glass og ramme også i dagens situasjon.

Den utbredte fattigdom i vår tid er ikke noe nytt. Alle nasjoner har fattige forfedre. Det nye i vår tid er at store folkegrupper med omlag 500 mill. mennesker i Vest-Europa og Nord-Amerika har arbeidet seg ut av fattigdom, nød og ufrihet. Her er det nådd en betydelig grad av økonomisk og sosial trygghet. For kanskje en tredjedel av menneskeheten er fattigdom og nød i det vesentlige drevet bort.

Dette er de områder i verden der industrien er mest utviklet. Fjernelsen av fattigdommen i disse områder er ikke skjedd på bekostning av den fattige verden. Om Vesten fortsatt hadde levd i fortids fattigdom, hadde resten av verden ikke av den grunn vært rikere. Selvsagt kan vi finne eksempler på at rike industriland har utnyttet fattige lands økonomiske ressurser. Det er et forhold vi skal ta alvorlig. Men det er et uvirkelig bilde om vi ser vår egen velferdsutvikling som en byrde for de land som ennå ikke har kommet med i den. Et slikt

utgangspunkt for en utvikling av verden som helhet ville gjøre oss alle fattige.

Alle industriland har riktig nok en betydelig utveksling av ressurser med andre land og områder. Enkelte har i det sett kilden til urettmessig velstand. Men den største del av utveksling av ressurser foregår mellom industrilandene selv. Dette gjelder også for råvarer og matvarer. Mindre enn en tredjedel av eksporten av råvarer kommer fra utviklingslandene. De har samtidig import av råvarer. De råvarer utviklingslandene sender fra seg, er en liten del av industrilandenenes bruk av råvarer, for Amerikas forente Stater er den 3 %. Også av denne grunn er utviklingslandenes stilling vanskelig. De er netto importører av mat. For en del av dem er olje et av de meget få unntak fra dette.

Noen hevder at vi i våre materielle mål for velferd bør se bort fra mange forbrukerutgifter som mer er å regne som kostnader enn som goder. Likeens at en bør trekke fra mange negative trivselsfaktorer i det moderne industrisamfunn før en kommer fram til et fornuftig velferdsbegrep. Om dette er det liten uenighet. - På den andre siden bør en regne med mange faktorer for trivsel som ikke tradisjonelt regnes med som mål for materiell utvikling. Det gjelder slike ting som fritid, bedre helse, skikkelige arbeidsforhold, friluftsliv og naturopplevelser. Folk som regnes som kyndige i slike beregninger, har kommet til at alt i alt ligger den alminnelige velferd i dag atskillig høyere enn det en kan lese

ut av tradisjonelle nasjonalregnskapstall for produksjon og forbruk. Denne konklusjon kan en komme til uten særlig vitenskap. De store grupper av lønnstakere, bønder og fiskere som vet litt om sine nærmeste forfedre, vet at slik er det.

Fortidens vonde arv var arbeidsløsheten, utryggheten, de sterke svingninger i de økonomiske konjunkturer, krisene. Den første store oppgave var full sysselsetting, økt produksjon og rettferdig fordeling. I mange land lyktes dette lenge så godt at det skapte forestillingen om den stabile og permanente vekst. Fra krigens slutt til 1973 var det i Norge en ubrutt framgang i produksjonen på 4-6 % i året.

Samtidig har det norske folk skiftet karakter når det gjelder yrkesfordelingen. Denne er preget av sterkere differensiering og spesialisering innenfor bransjer. Så sent som i 1950 var arbeidere, bønder og fiskere sammenlagt 75 % av yrkesbefolkningen. Nå er de bare 40 %. Den sterke veksten av sysselsetting finner en i offentlig og privat tjenesteyting - i utdanning, sosialt vern og helsestell, varehandel, offentlig administrasjon osv. Den egentlige hushjelpen er nesten forsvunnet.

Samtidig er landenes økonomi blitt sterkt integrert, en prosess som stadig går videre. Mens vår totale produksjon de siste 25 år har økt med gjennomsnittlig 5 % i året, så har eksporten til OECD-landene økt med 8-9 % i året i mengde.

Utvexlingen av varer og tjenester mellom OECD-landene i denne periode nærmer seg en fordobling i prosent av brutto nasjonalproduktet. Tallene er naturlig størst for de små land. Norge eksporterer nå omlag 50 % av produksjonen og har en tilsvarende import.

Jeg går så inn på noen felter av samfunns- livet, for å antyde utviklingen og tegne noen hoved- trekk av velferdssamfunnet.

Inntil den andre verdenskrigen og også noen år etter den var det stor strid mellom de poli- tiske partier om hvorvidt staten og kommunene skulle engasjere seg i boligbygging. Konservative krefter mente at det kunne en overlate til private. Hver familie fikk selv ta ansvaret for å skaffe seg et sted å bo.

Noen få større bykommuner hadde vært tidligere ute med sosial boligbygging. Det var først etter den siste krigen at Storting og Regjering tok bolig- byggingen opp som en samfunnssak. Som i mange andre land ble dette snart en av politikkens sentrale oppgaver. I de første år ble det bygget omlag 18.000 boliger i året. Det var en sensasjon da det ble stilt som mål å bygge 100.000 boliger på fire år. Nå er nivået omlag 45.000 boliger i året. Samtidig er kvaliteten bedret, og den ligger langt over det som var vanlig for alminnelige mennesker

i våre foreldres generasjon. Også ellers er hjemmenes utstyr blitt meget bedre.

Jeg skal ikke her gå nærmere inn på de midler som er brukt for å nå disse resultater. Av betydning her er bare å få denne utvikling med som et viktig element i velferdssamfunnet. Mange synes nok det koster mye i nye boliger. Likevel har vi av de laveste husleier i Vest-Europa. Omlag to tredjedeler av vår totale boligmasse er bygget etter 1945. I fortsetningen vil det også bli lagt større vekt på å gjøre eldre hus og boligområder brukbare.

La meg også nevne at i Norge var det i 1950 65.000 personbiler. Nå er det ca. 900.000 personbiler. Innbyggere pr. personbil har gått ned fra 50,4 til 4,5.

Utbetalt reisevaluta er tredoblet i de siste 10 år.

Et annet dominerende element er folketrygden.

Den første alderstrygden av 1937 med 70 års aldersgrense var for enslige 30 kr. mnd. på landet og 40 kr. mnd. i byene. For ektepar var den henholdsvis 45 kr. og 60 kr. i måneden. Trygden var behovsprøvet helt til 1959. Det er vemodig å tenke på at denne beskjedne alderstrygden av 1937 antakelig var det mest artikulert velkomne sosiale tiltak i vår nyere historie. - Fra kommende årsskifte vil minste-satsene i Folketrygden bli 14.837 kr. for enslige, 23.229 kr. når begge ektefeller har trygd, og 20.987 kr. for ektefeller med èn trygd.

Antallet av pensjonister var for 25 år siden 200.000, i dag er det ca. 700.000. Her kommer en annen utsagnskraftig faktor inn i bildet. I tiåret 1931-40 var den gjennomsnittlige levealder for menn 64 år, for kvinner 67½ år. For begge grupper lå altså den gjennomsnittlige levealder solid under aldersgrensen for den behovsprøvde alderstrygden som var 70 år. Nå er middellevetiden for menn ca. 71 år og for kvinner 77½ år. Siden 1930-årene har den gjennomsnittlige levealder for menn økt med 7 år og for kvinner med 10 år, til henholdsvis 71 og 77½ år. Den siste er den høyeste i verden. For begge grupper ligger den gjennomsnittlige levealder nå solid høyere enn aldersgrensen for pensjon, som nå er høyest 67 år.

Også andre trygdeordninger er bygget ut, for barn, uføre, enker og mødre. Fra 1956 har vi hatt sjukestrygd for hele folket, og den er etter hvert basert på et helt annet nivå enn før. De begrensede områder som fortsatt dekkes av sosial forsorg, har også fått en ny basis.

Om helsen nevner jeg ellers bare at i første halvdel av 1930-årene skyldtes 12 % av alle dødsfall tuberkulose. I dag er dette redusert til ½ %.

Av kvinner som døde i svangerskap/barselseng var det i først nevnte periode 2,7 av 1000, nå er det redusert til 0.03, - altså nesten ikke forekommende.

I samme tid er tallet på barn som dør i første leveår redusert til en fjerdedel av hva det var, eller 11,9 av 1000.

I 1930 var det i Norge én lege for hver 1586 innbyggere. Dette tallet var i 1973 redusert til nær en tredjedel: 591 innbyggere pr. lege.

I 1973 var det i sjukehus, sjukehjem og diverse klinikker og helseantalter i alt 61.756 sjukesenger fordelt på 1034 institusjoner.

På sjukehus og i humanitær virksomhet arbeidet det i 1970 ca. 70.000 mennesker. I 1930 var tallet 10-12.000.

Det er gjort et regnestykke for hvordan de samlede sosiale ytelser pr. innbygger har utviklet seg fra 1950 til 1973. Det er da omregnet for prisstigning, det er altså samme slags kroner - nemlig 1948-kroner. I 1950 var da de totale sosiale ytelser i gjennomsnitt pr. innbygger kr. 288 og i 1973 kr. 1371 - altså en reell femdobling.

Hele den sosiale sektor er et fundamentalt element i det nye velferdssamfunnet.

Den lovfestede maksimale arbeidstid var til etter den andre verdenskrigen 48 timer i uken. Den faktiske arbeidstid pr. uke for menn i industri og bergverk var i 1957 44,6 timer og i 1972 38,7 timer. Det er nå fire ukers ferie. Det nye økonomiske nivå og den lengre ferie og fritid har kraftig utvidet bredden i feriereiser, også til utlandet. Det har videre sterkt økt interessen for natur- og miljøvern.

La oss gå videre til et annet dominerende element i velferdssamfunnet: det nye utdannings-systemet.

For en mannsalder siden sluttet de aller fleste skolegangen etter 7 års folkeskole. I en stor del av skolene særlig på landet hadde den enkelte elev under 100 skoledager i året. Etter en ofte utrolig strid om hvert eneste betydelig tiltak er situasjonen nå en helt annen. Nå har vi 9-årig grunnskole for alle. For 25 år siden gikk 26.211 unge realskole/middelskole. Denne skole manglet helt i mange distrikter i landet. I 1973 gikk 135.608 unge på slik skole, som da var tilgjengelig i alle kommuner. Det er ved dette også en vidtgående desentralisering av undervisningen etter barneskolen. Samtidig er den mer begrensede og kortere framhaldsskolen praktisk talt forsvunnet.

De aller fleste går minst ett år i en eller annen videregående skole. I dag tar over 220.000 undervisning utover grunnskolen, nesten dobbelt så mange som for 25 år siden. I 1970 var det 65.600 lærere i skoleverket, mot 18.700 i 1930. Over halvparten av alle unge går i full tids skole til 18 års alderen. Over en fjerdedel av hvert årskull tar en eller annen form for høyere utdanning. Hvis utviklingen fortsetter i samme spor, vil om 10 år hovedregelen være 3 års videregående utdanning etter ungdomsskolen, dvs. 12 års utdanning for alle. Det kan antas at vel en tredjedel av all ungdom da vil fortsette ved universiteter og høyskoler.

Selv med den meget sterke øking av ungdom som søker til videregående utdanning etter ungdomsskolen,

ser det ut til at den meget skjeve fordeling av rekrutteringen fra ulike sosialgrupper er meget seiglivet. Arbeidere, bønder og særlig fiskere er meget underrepresentert i videregående utdanning. Det samme er i enda høyere grad tilfelle med rekrutteringen til de høyeste læreanstalter.

Tallet på studenter ved universiteter og høyskoler har utviklet seg slik:

1930: 4817

1950: 7481

1975: ca. 40.000.

Trass den fortsatte skjeve rekruttering oppover i systemet er det nye utdanningssystemet et av de viktigste elementer som har forandret det tidligere samfunn til et moderne velferdssamfunn.

I de siste 25 år har det vært en meget sterk øking i det generelle nivå for realinntekten.

Den reelle vekst i økonomien kan avleses av brutto nasjonalproduktet fordelt pr. innbygger og regnet i faste priser. Produksjonen pr. innbygger er nå mer enn dobbelt så stor som i 1950, og tre og en halv gang så stor som i 1930. Samtidig har det funnet sted en markert geografisk utjamning av personlige inntekter. Ennå i 1950 stod Oslo-området i en inntektsmessig særstilling. I dag er denne forskjellen fra resten av landet langt mindre. Mellom alle landsdeler er avvikene fra gjennomsnittet blitt markert redusert. Også mellom yrkesgrupper og sosialgrupper har det skjedd en utjamning, selv om det stadig er betydelige

skjevheter til stede. Spesielt går det tregt med å utlikne inntektsforskjellen mellom kvinner og menn. Likevel er kanskje Norge det land som relativt har den jamneste inntektsfordeling.

Det har i siste menneskealder skjedd en betydelig sosial demokratisering i samfunnsliv og arbeidsliv. Nedarvede privilegier får vanligvis mindre å si. Betydningen av menneskers like verd blir stadig bredere godtatt. Bevegelsen for industrielt demokrati og nærdemokrati må sees i denne sammenheng. Og denne prosess går videre. Retningen er uomtvistelig riktig. Selv om det tar mer enn et kvart århundre å forme et samfunn befridd for alle trekk fra et nedarvet klassesamfunn.

Jeg har søkt her å sette søkelyset på viktige elementer som kan bidra til å illustrere innholdet i et velferdssamfunn, på det utviklingstrinn vi møter det i Norge i dag. Alle vil ha observert at formingen av dette har vært mulig bare ved omfattende disponering av ressurser til samfunnets felles oppgaver. Det har vært nødvendig å etablere et høyt felles forbruk. Det er det som gir menneskene trygghet i livets omskiftelser. Den andre siden av dette er skatter og avgifter som alle må betale. Det er likedan i alle vel utviklede land. Om der finnes land med lave skatter og lavt nivå for løsningen av felles oppgaver, er slike land ikke verd å leve i for folk med Vest-Europeiske livsvaner. Med skattene skiller Norge seg ikke ut. Både Danmark og Sverige har totalt sett høyere netto-skatter enn Norge. Danmark hadde i 1973

netto-skatter på 30,9%, Sverige 28,6%, Norge 25,7% og Vest-Tyskland 24,0%.

Jeg har gjennom levende elementer i dagens samfunn villet beskrive innholdet i velferdssamfunnet. Det er elementer som angår alle: sysselsetting og levekår, bolig, de store sosiale ordninger, helse-stellet og utdanningen. Og jeg har minnet om regningen for de felles tiltak: skatter og avgifter.

Har vi så nådd et sluttmaal: det ideelle samfunn?

Nei, de fredelige forandringers veg i menneskenes samfunn er ikke så sterkt opptatt av et såkalt sluttmaal. Noe slikt sluttmaal vil i virkelighetens verden aldri eksistere. Utviklingens retning er avgjørende. Så vil hver ny generasjon forbeholde seg muligheter og ansvar for å forme sitt ledd i den evige utvikling. Det vi i dag kan kalle velferdssamfunnet er ikke noe endelig mål. Vi ville ta på oss en umulig oppgave om vi ville servere et ferdiglaget samfunn for våre barn og barnebarns barn. De vil sikkert både intellektuelt og teknisk være bedre rustet til selv å forme sitt eget liv. Det har de krav på, og den rett kan ingen ta fra dem.

Vi bør ha den ydmykhet og moderasjon at vi overlater til nye slekter selv å forme sin framtid. I en tid da sannhetenes varighet er kortere enn de 20 år Henrik Ibsen tildelte dem, er det lett å se

hvor omskiftelig folks oppfatning er om hvilke behov og oppgaver som skal stilles i første rekke. Vi kan ikke uten videre forlenge de kjente utviklingslinjer. Og vi må søke å unngå i dag unødige å binde framtiden.

Med all respekt for kommende slekters suverene rett, er det imidlertid slik at det vi bygger i dag gir livsmiljø langt inn i framtiden. Også i dagens gjerning må vi derfor tenke i framtiden. Vi må bare i størst mulig utstrekning la framtidige generasjoner bevare sine valgmuligheter. Fortiden vil alltid binde det levende slektledd altfor sterkt.

Den siste generasjons omskapende forandringer av samfunnet har avdekket og delvis også skapt forhold som antakelig vil gi sentrale oppgaver i den kommende videre utvikling av velferdssamfunnet. Det gir plass for vurderinger og kanskje også ønskemål.

Jeg håper det siste hundreårets brutale erfaringer i mange land vil føre til at nordmenn vil basere sitt samfunn på et fast vern om og en videre utvikling av demokratiet på alle samfunnslivets områder. Til dette hører også en videreføring og en effektivisering av rettssikkerheten, med likhet for loven for alle uansett stilling og posisjon i samfunnet. Og at de fredelige forandringers veg også vil forme framtiden.

Dramatiske og blodige politiske slagsmål kan en forstå der andre former for politisk innflytelse er stengt ute. Men de blodige slagsmål har aldri i seg selv skapt et bedre samfunn.

Det er underveis en omvurdering av livsverdier i forhold til det som lenge stod i forgrunnen i

velferdssamfunnet. Det er i vesentlig grad en direkte følge av folkets bedrede livsvilkår. Mennesker som sulter eller lever på sultens grense, vil alltid først trygge sine mest elementære behov. Det har de full rett til.

Ved inngangen til nåtidens samfunn var det selvsagt å legge vekten på å bedre de materielle kår - mat, klær, hus, arbeide, helse, frigjøring fra det fysiske slit. Dette har vært en enorm menneskelig frigjøring som vi med stolthet kan vedkjenne oss.

De neste skritt i den menneskelige frigjøring kan vise seg langt mer komplisert. Det kan gjelde livsformene i det moderne samfunn, menneskenes forhold til hverandre, den enkeltes forhold til medmennesker og til fellesskapet. Dette er ikke nytt for vår tid, men enkelte vansker er kanskje blitt forsterket i dagens travle samfunn. Det gjelder stressproblemer, ensomhetsfølelsen, samlivsproblemer under ulike livsformer, følelseskulden overfor medmennesker, mangel på åpenhet og tillit overfor andre medlemmer av samfunnet.

En innsats for å løse slike problemer kan ikke komme istedet for de ordninger som i dag sammen former velferdssamfunnet. Selv uten å ta befolkningsproblemet i hele sin bredde, må alle som lever i vårt samfunn ha mat, klær og hus. Bare dette krever stadig store investeringer og betydelig økt bruk av ressurser. All menneskelig virksomhet krever ressurser. Konserter krever i alle fall i vårt klima lokaler og instrumenter. Innsikt og vern om menneskenes mentale og fysiske helse krever store ressurser. Men når

mennesker har beveget seg ut av sultens og nødens rike, vil oppfatningen av produktivitet og kravene til arbeidsmiljø bli langt mer sammensatt enn nå. Vi bør her være på vakt mot det som kalles pendelens svingning, vel kjent ikke minst i tankenes og idéenes verden. Slike sterke pendel-utslag kan vi se i den nye diskusjonen om 0-vekst og såkalt likevektsøkonomi. De mest pessimistiske i denne debatt synes å frykte at ressursene tømmes ut, at vi blir for materialistiske, og at vi tar ressurser fra utviklingsland.

Vi kan ikke se på ressurser som noen endelig og gitt størrelse. Menneskenes evne til å bruke alternative ressurser, til å utvinne og omskape, har åpnet helt nye perspektiver for bruk av masse. Tidsperspektivet grenser mot det uendelige. Hver ny generasjon har mer materielle ressurser til rådighet enn den foregående. Det er bemerkelsesverdig at mennesker i dag er bekymret for knapphet på ressurser og energi, da vi for første gang i historien står på terskelen til en teknologi som overvinnes tidligere tiders knapphetskranker.

Forurensninger og miljøskader blir et større problem. Bruk av masse skaper skrothauger i mange former. Det tas i bruk farlige giftstoffer og produkter. Men dette kan også overvinnes. Omlegging av produksjonsprosessene og omfattende oppryddingsarbeider koster bare etpar prosent av nasjonens årsinntekter. I vårt eget samfunn og langt mer i den fattige verden kan vi ikke løse problemene ved produksjonsforbud og 0-vekst. For flertallet av menneskene er ennå vegen lang ut av matknapphetens

rike, og enda lenger til et overflodssamfunn.

Om vi lar være å bruke våre ressurser gir det i seg selv ikke større muligheter i utviklingslandene. Vi kan finne eksempler på uvettig tapping av ressurser fra utviklingsland. Men dette er ikke noe egentlig grunnlag for industrilandenes velstand. De forente Nasjoner arbeider med planen om en ny økonomisk ordning i verden. Det er der ikke stilt noe krav fra utviklingsland om at industrilandene skal moderere sitt bruk av ressurser.

Økt produksjon av mat forutsetter betydelig vekst - investeringer i maskiner, vanningsanlegg, gjødning og opplæring. Utviklingslandene har jord nok til at de med nødvendige hjelpemidler ellers kan produsere sin egen mat.

Menneskene selv er med sine evner, sine erfaringer og kunnskaper - den viktigste av alle ressurser. Det gjelder for formingen av miljøet og for dekningen av behovet for varer og tjenester.

Det er menneskene selv som ved å bruke sin forstand og sine kunnskaper, må løse problemene i velferdssamfunnets framtid.

Slik elementene er formet i dagens samfunn, synes det å stille enkelte nærliggende og presserende krav til de videre forandringer.

Vi kan se imøte vidtgående forandringer i kvinnens stilling i samfunnet. Tradisjonene fra bondesamfunnets familiære arbeidsfelleskap gjelder ikke i det høyt industrialiserte samfunn. Brytningene fra det vil fortsette og kanskje forsterkes. Vi får bare håpe at denne utvikling ikke vil bryte ned

det som kan være verdifulle menneskelige kontakter mellom foreldre innbyrdes og mellom dem og barna.

Det nye utdanningssystemet har skapt nye og langvarige skiller mellom eldre og de nye generasjoner, som går i skoler fra 12 til 20 år. Det går ikke, og det bør ikke gå noen veg tilbake dit da 14-åringene gikk ut i arbeidslivet. Men det hadde den fordel for både unge og eldre at de lærte å leve sammen i brytninger begge parter hadde godt av. Det er lett å registrere ulempene ved at unge mennesker isoleres i sin egen årsklasse i så mange år. Dette forsterkes ytterligere når de også skal bo i sine egne bydeler. Siktepunktet i velferdssamfunnets framtid bør være mest mulig generasjonsblanding både i arbeid og fritid. De unge selv bør, om de skal være i utdanning i 18 - 20 år eller mer, overveie om de ikke vil ha stor fordel av på et høvelig tidspunkt å ta et avbrudd på et år i praktisk arbeid og møte andre mennesker.

Et liknende generasjonsproblem gjelder også de eldre. Vi er her stilt overfor et helt nytt forhold. Jeg nevnte før at i 1930-årene lå gjennomsnittlig levealder klart lavere enn aldersgrensen for trygden. Det var bare en del som ble så gamle at de levde over trygdens aldersgrense, og ikke mange levde lenge etter det. Nå ligger gjennomsnittsalderen klart høyere enn pensjonsalderen, - for kvinner 10 år høyere. Mens alderstrygden opprinnelig skulle hjelpe en del av de gamle uten egne midler noen av deres siste år, så er det nå hundretusener som passerer pensjonsalderen, som en terskel til en fortsatt lang livsperiode. Problemet er ikke lenger bare et økonomisk underhold.

Det er levende mennesker med krav på fortsatt aktivt og meningsfylt liv. Heller ikke disse årsklasser bør isoleres i egne boligområder eller livsform. Her går jeg ikke nærmere inn på det, enn å presisere det som en sentral oppgave i velferdssamfunnets framtid.

Det er store problemer som gjelder den enkelte og fellesskapet. De fleste av de ordninger som skiller velferdssamfunnet fordelaktig ut fra det gamle fattigsamfunnet, krever omfattende organisasjon og administrasjon. Uten det kunne de ikke eksistere. Det nye utdanningssystemet er enormt arbeidskrevende. Det samme gjelder ennå mer de obligatoriske sosialordningene og hele helsetjenesten. Og det gjelder andre elementer i den nye samfunnsordningen. Det krever mange funksjonærer og tjenestemenn.

Det er ganske ufruktbart å diskutere byråkratisering som et spørsmål om det bør være flere eller færre tjenestemenn. Byråkratisering er et spørsmål om hvordan de virker. Enkelte av de enkle små sjukekasser i min ungdom, betjent av ett eller to mennesker, kunne være så byråkratiske at folk gruet seg for å gå dit. - Ubyråkratisk kan her bare ha det siktepunkt at administrasjonen skal virke som en tjeneste for de som rettmessig søker den. Den skal sikre at folk får den hjelp de store ordninger er etablert for å kunne gi. Utviklet som sosial tjeneste vil det gjøre livet lettere både for tjenestemennene og de som søker den. Innenfor rammen av fellesskapet skal det enkelte menneske ha frihet til selv å velge sin livsform, og til å utvikle sin egen personlighet.

I vår tid blir nasjonene mer og mer vevet sammen, ikke bare økonomisk, men også politisk og kulturelt. Hovedstrømmene i utviklingen er likeartet over store områder. Regionale og internasjonale organisasjoner vokser fram. Det gjelder forholdet mellom statene og mellom folkelige organisasjoner. Trass deres svakheter er de internasjonale organer et av de optimismeskapende trekk i utviklingen i dette dramatiske århundre. Nasjonene blir stadig mer avhengige av hverandre. En gunstig videre utvikling av velferdssamfunnet vil ganske sikkert avhenge av at større områder her utvikler seg i takt og samarbeid med hverandre.

Både siste generasjons erfaringer og dagens status viser at en ikke behøver å være pessimistisk for velferdssamfunnets framtid i Norge. Det er ikke grunn til desperat søken etter veger til sterkere produksjonsøking. Tryggheten i neste generasjon vil ikke være truet av det økonomiske nivå. Det vil i alle fall kunne dekke rimelige og nødvendige behov. Tryggheten vil avhenge av om vi bedre enn hittil i fellesskap vil kunne forvalte de tilgjengelige ressurser, om vi er villig til å dele de kår landet kan gi. Det avgjørende for menneskenes trygghet vil da ikke være det økonomiske nivå, men solidaritetens nivå.